

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРШОПРИЧИН БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання виникнення бідності населення України на початку 90-х років, низький рівень соціальних стандартів, відсутність гнучкої системи соціального захисту.

Здійснено детальний аналіз причин виникнення і поширення бідності в нашій державі, що дасть змогу об'єктивно віднайти не лише дієви і правильні внутрішні механізми та інструменти, а й поєднати їх із зовнішніми механізмами.

Ключові слова: бідність, соціальні стандарти, інструменти, вага заробітної плати, грошові доходи, рівень життя.

Постановка проблеми у загальному вигляді та взаємозв'язок з іншими науковими публікаціями. Бідність в Україні, існувала ще за радянських часів, але це явище не було таким помітним, оскільки спостерігалась загальна зайнятість населення, розгалужена система соціального захисту, значні субсидії спрямовувалися на пенсію, продукти харчування, транспорт та інші послуги соціальної сфери Починаючи з 1991 року і дотепер низький рівень соціальних стандартів в Україні став реальною проблемою соціально-економічного розвитку нашої держави, суттєво ускладнюючи реалізацію задекларованого geopolітичного вибору – вступу до Євросоюзу.

Короткий аналіз останніх досліджень. Попередні дослідження проблеми визначення, аналізу та обґрутування бідності населення базуються на працях Е.Лібанової, Л.Черенько, В.Мандибури, які розглядали проблеми дослідження рівня життя населення України з урахуванням специфіки розвитку соціально-економічних процесів на сучасному етапі та на працях В.Оддбона, С.Рішена, П.Тоусенда, О.Каннаса, які концентрували увагу на похідних поняттях від рівня життя – бідності, розшаруванні, диференціації доходів тощо.

Цілі статті. Необхідність детального аналізу виявлення причин виникнення і поширення бідності в нашій державі, що дасть змогу об'єктивно віднайти не лише дієви і правильні внутрішні механізми та інструменти, а й поєднати їх із зовнішніми механізмами (найбільш вагомим є міжнародна допомога), спрямувавши їх на подолання усіх проявів бідності та її негативних наслідків в Україні і, водночас, дасть змогу розробити механізми її подолання.

Виклад основного матеріалу. В перше десятиліття незалежності (1991-1999 рр.) внаслідок недостатньо макроекономічної стабілізації, приватизації, дегрегулювання підприємництва, лібералізації ринку та запровадження

[©] Івашків В.О., 2013

ринкового ціноутворення відбулися макроекономічний спад та стрімка інфляція, які призвели до ще більшого зобожіння (збідніння) переважної частини українського населення.

Масштабне зростання цін на сировину та матеріали, а також на енергоносії та інші матеріально-технічні ресурси, які завозилися в Україну з країн СНД та непродумане відкриття кордонів привели до погіршення структури ВВП, недовантаження потужностей вітчизняних підприємств через різке скорочення капіталовкладень (внаслідок цього відбулося зменшення попиту на засоби виробництва, зниження прибутків і зростання витрат), глибокий занепад виробництва, яке у своїй основі було неефективним та неконкурентоспроможним (можна було б посперечатися і довести, що в деяких галузях це було зовсім не так) на міжнародному і регіональному ринках (зменшення попиту бідного населення на товари вітчизняного виробництва, тоді як прошарки багатого населення віддали перевагу дорогим, насамперед імпортним товарам).

Водночас зниження обсягів ВВП впродовж 1991-1999 рр., що є найважливішим індикатором економічної безпеки [1], який яскраво характеризує ефективність економічної системи: на 59,2% (у 2,5 рази), промисловості – на 48,9%, сільсько-господарської продукції – на 51,4% (*Примітка: втрату країною 25-30% ВВП світові експерти вважають національною катастрофою – авт.*) спричинило: зростання заборгованості з виплати зарплати, пенсій і грошової допомоги; скорочення попиту на ринку праці; зменшення питомої ваги заробітної плати у ВВП; зменшення державного фінансування на соціальні цілі. Внаслідок різкого скорочення зайнятості населення та зменшення державного фінансування соціальних програм відбулася різка трансформація всеохоплюючої та безкоштовної системи соціального захисту, на яку витрачалася половина централізованих ресурсів держави, до платних послуг за отримані соціальні блага [2].

Зниження реальних грошових доходів у 4,4 рази, реальної заробітної плати (*Примітка: зниження реальної заробітної плати у 4 рази мало випереджуvalний характер порівняно зі спадом ВВП (у 2,5 рази) та зниження продуктивності праці (у 15 разів) – авт.*) та пенсій - відповідно в 4-6,5 рази і деструктивний вплив інфляції, який привів до непропорційного зростання цін на споживчі товари й послуги, а також до значного відставання темпів зростання номінальних доходів населення, у тому числі сукупних грошових доходів від цін загалом негативно вплинули на купівельну спроможність населення, поширили бідність серед працюючого населення та спричинили розшарування українського суспільства за рівнем доходів [1]. Крім цього, як зазначає, В.Мандибура, за часів економічної стагнації рівень життя переважної частини населення, насамперед йдеться про їхні доходи і споживання, знижувався швидшими темпами, аніж це було зумовлено факторами згортання обсягів економіки. На його думку, відсутність прямої залежності між загальними темпами обсягів виробництва товарів і послуг та розмірами зарплат та пенсій свідчить про те, що деструктивний вплив інфляції порушує принцип

соціальної справедливості й солідарності в процесі розподілу первинних суспільних доходів та посилює дискримінацію робочої сили на ринку праці [4]. Водночас Ю.Архангельський та Ж.Архангельська пояснюють це різким зростанням тіні та корупції, а отже відсутністю поповнення бюджету.

На думку науковців, якби не різке зростання тіні, то доходи населення скоротилися б у 2,5 рази, а не в 4 [5].

Деструктивний вплив інфляції привів не лише до скорочення товарообороту, зокрема до зменшення пропозиції найважливіших життєвих товарів (товарний дефіцит) через низьку платоспроможність як працюючого, так і тим більше непрацюючого населення, гальмуючи розвиток галузей кінцевого споживання, а також до втрати заощаджень, які були знецінені гіперінфляцією, що призвело до збільшення кількості населення, яке опинилося за межею бідності [5].

Приватизаційні процеси в Україні протягом 1991-1999 рр. призвели до перерозподілу національної власності на користь невеликої частини населення, інакше кажучи, до розкрадання національного багатства для власної вигоди невеликим кланом багатих (чи дуже багатих) громадян України та до поглиблення соціальної нерівності в розподілі доходів. Таким чином, не було розроблено виваженої та послідовної політики, яка відповідала би вимогам ринкового механізму господарювання та національним інтересам України та її ролі у світовому розподілі праці, а також враховувала би національні особливості нашого суспільства, у тому числі наявний економічний, людський, природний потенціал України, та не створено надійну систему економічної безпеки, яка сприяла б створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки і забезпечила б її захист від зовнішніх та внутрішніх до деструктивних впливів. Це призвело до різкого спаду виробництва, зростання чутливості до зовнішніх шоків, гіперінфляції, спричиненої абсолютною «лібералізацією цін», яка миттєво замінила механізм жорсткого державного регулювання процесів ціноутворення, значного зростання цін, масової приватизації, виникнення масштабних диспропорцій між найважливішими макроекономічними показниками, які почали виявлятися внаслідок гіперінфляції (між рівнем зростання споживчих цін і цін виробників, між рівнем інфляції та рівнем реальної купівельної спроможності доходів більшості населення, між обсягами прибутків і рівнем зростання цін тощо).

Внаслідок вищевказаних процесів почали простежуватися такі негативні тенденції поширення бідності в Україні, як:

1. заниження вартості робочої сили через низький рівень доходів населення (насамперед з/пл., пенсії), високий рівень інфляції (випереджуальне зростання цін на продовольчі товари і житлово-комунальні послуги, що не супроводжується адекватним підвищення їхньої якості), значний розрив у заробітній платі між регіонами та секторами економіки, деформовану структуру доходів населення, високий рівень заборгованості з виплати заробітної плати тощо. (*Примітка: на 01.03.2013 заборгованість по*

- виплаті заробітної плати складала 1 млрд. грн. і продовжувала зростати – авт.);
2. різка поляризація населення за доходами (розшарування суспільства на «бідних» та «багатих» та зниження частки людей із середнім достатком);
 3. втрата заощаджень;
 4. посилення негативних тенденцій на ринку праці (поширення безробіття серед працездатного населення, зниження зайнятості населення та ін.).
 5. зменшення джерел фінансування соціально-культурних програм;
 6. посилення криміналізації суспільства й зростання тіньового сектору економіки.

У 2001 році в Україні до категорії бідного населення належало 27,8% (13,7 млн. осіб), до злидених – 14,2% (7 млн. осіб), а глибина бідності становила 23,2% [6].

Надалі, однією з причин бідності у нашій державі залишається штучне зниження вартості робочої сили, внаслідок:

- а) незначного зростання доходів населення, зокрема, заробітної плати та пенсій;
- б) зменшення питомої ваги оплати праці у ВВП;
- в) зменшення частки заробітної плати у загальних доходах населення;
- г) високого рівня інфляції, зокрема значного зростання цін на продовольчі товари та послуги;
- д) поглиблення диспропорції в оплаті праці між регіонами та секторами.

Висновки. Усе це зумовлює низьку купівельну спроможність населення. Упродовж 2000-2010рр. (однак у 2008 році відбулося суттєве зниження обсягу ВВП порівняно з минулими роками) економіка України характеризувалася зростанням ВВП значно вищими темпами, в середньому – 4,7%, ніж у високорозвинутих країнах (Австрія – 2-2,2%, Великобританія – 0,1-0,7%, Данія – 1,1-1,3%, Німеччина – 1,1%, Швеція – 0,6%), що давало підстави оптимістично оцінювати на середньостроковий період перспективи соціально-економічного, а отже, і людського розвитку в Україні. Однак, на основі високих темпів розвитку національної економіки не відбулося відчутних позитивних зрушень соціальних індикаторів у нашій державі, а отже і відповідного покращення ситуації з бідністю. Рівень доходів більшої частини населення України (незважаючи на його доволі динамічне зростання протягом 2001-2010рр.), зокрема заробітної плати як основного джерела формування доходів суспільства, суттєво не покращився і залишився занадто низьким порівняно з економічно розвинутими країнами світу, що не дає їм змоги забезпечити основні життєві потреби – у житлі, освіті, медицині, харчуванні, довкіллі тощо[3].

Література

1. Стратегії розвитку України: теорія і практика / за ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – 864с., с.473-480.

2. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 256с.
3. Стан та перспективи зростання мінімальної заробітної плати в Україні: зб.матеріалів Управління апарату Федерації Профспілок України з питань економічного захисту. – К., 2006. – 28с.].
4. Кір'ян Т. Насущі проблеми соціальної політики, с.3-4.
5. Архангельський Ю. Бідність в Україні. Причини і способи подолання//Віче. – 2001. №11. –с.45-56.
6. Основні показники соціального розвитку України / Федерація профспілок України. – К., 2011. – 10с.

Summary

The article deals with the emergence of poverty Ukraine in the early 90's, low social standards, a system for social protection.

Рецензент – к.е.н., доцент Минів Р.М.